

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA URTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

“BANK ISHI” FAKULTETI

“MARKETING” (TIF) ta'lim yo'nalishi

R E F E R A T

**MAVZU: TASHQI IQTISODIY FAOLIYATDA
BOJXONA HAMKORLIGI**

BAJARDI: 4-kurs, MV-51 guruhi talabasi
I.Baxtiyorov
ILMIY RAHBAR: IMOMOV J.

Toshkent - 2012

KIRISH

Dunyo davlatlarining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot tajribasidan yaxshi ma'lumki, har qanday mamlakatning iqtisodiyoti uni rivojlantirishning ob'ektiv qonuniyatlari, mavjud iqtisodiy salohiyat va imkoniyatlar, shu mamlakatda yashayotgan xalqning o'ziga xos turmush tarzi, tafakkuri, milliy qadriyat va an'analari, ma'naviy boyliklari to'la hisobga olingan, puxta iqtisodiy siyosat ishlab chiqilib, izchil amalga oshirilgan sharoitdagina barqaror va mutanosib rivojlana oladi. Aynan mana shunday omillarni o'z mazmun-mohiyatiga singdirgan, bugungi kunda jahon hamjamiyati tomonidan haqli ravishda to'liq e'tirof etilayotgan taraqqiyotning "o'zbek modeli" mamlakatimizning tadrijiy ravishda jadal ravnaq topishi, xalqimiz moddiy va ma'naviy hayotining izchillik bilan ruxsalib borishi uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy islohotlar, ijtimoiy hayotning turli jabhalaridagi keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari, iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, tub tarkibiy o'zgarishlar jarayoni naqadar salmoqli natijalar berayotgani 2010 yildagi rivojlanish yakunlari misolida yana bir bor o'z isbotini topdi. Bu borada erishilgan aniq yutuq va muvaffaqiyatlarning keng va atroflicha tahlili, shu asosdagi muhim amaliy xulosalar, kelgusida e'tibor qaratishimiz lozim bo'lgan dolzarb masalalar Prezidentimiz Islom Karimovning shu yil 21 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010 yilning asosiy yakunlari va 2011 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan majlisida so'zlagan ma'ruzasida o'zining har tomonlama teran va haqqoniy ifodasini topdi. Unda mamlakatimizni rivojlantirishning o'ziga xos modeli, uning asosiy tamoyillari asosida ishlab chiqilgan, har tomonlama puxta o'ylangan mamlakatni isloh etish va modernizatsiya qilishning tadrijiy dasturi izchil amalga oshirilishi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining O'zbekiston iqtisodiyoti, uning moliya va bank tizimiga salbiy ta'sirini sezilarli darajada kamaytirish imkonini bergani qayd etildi.

1. Bojxona hamkorligi tushunchasi, uning mohiyati va maqsadi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining bojxona xizmatini tashkil etish va boshqarishni huquqiy bazasini bojxona ishi sohasidagi xalqaro konventsiyalar va boshqa xalqaro me'yorlarga yaqinlashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi 1992 yil 28 iyulda Bojxona hamkorligi Kengashi ta'ris etgan konventsiyaga qo'shildi va hozirgi paytda u bojxona xizmatiga doir 15 xalqaro konventsiyaga a'zodir. 1995 yil iyun oyida mamlakatimiz Shu tashkilotni siyosiy komissiyasi tarkibiga saylandi. Bu organning 24 a'zosidan biri bo'lgach O'zbekiston mamlakatda iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar qanday amalga oshirilayotganini jahon darajasida yoritish, bojxona ishi sohasida respublika manfaatlarini himoya qilish, bojxona xizmatini yanada takomillashtirib, jahon standartlari darajasiga ko'tarish maqsadida JBT a'zo bo'lgan mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ldi. 2001 yilda O'zbekiston Respublikasi shu tashkilotni moliya qo'mitasi tarkibiga kirdi.

Evropa iqtisodiy hamkorlik qo'mitasiga kiradigan 13 davlat 1947 yilda Tariflar va savdo bo'yicha bosh bitim (GATT) printsiplariga asoslangan bitta yoki bir necha Evropa davlatlararo bojxona ittifoqini tuzish to'g'risidagi masalani o'rganadigan ishchi guruhini tuzishga kelishib oldi. Natijada bir yildan keyin ikkita qo'mita – iqtisodiy va bojxona qo'mitalari tashkil etildi. So'ngisi esa Bojxona hamkorligi Kengashi (BHK) tuzilishiga zamin bo'ldi. Uni ta'ris etish to'g'risidagi konventsiya 1950 yil 15 dekabrda Bryusselda imzolandi. Vaqt o'tishi bilan BHKga, Evropa mamlakatlaridan tashqari, jahondagi boshqa mamlakatlar ham qo'shila boshladi. 1952 yil 26 yanvarda Kengashning birinchi inauguratsion sessiyasi bo'lganligini unutmash uchun 1983 yildagi navbatdagi sessiyada 26 yanvar Jahon bojxona xodimlari kuni deb belgilandi. Hozirgi vaqtda 161 davlat Kengashning a'zovidir. 1994 yil iyun oyida bo'lib o'tgan sessiya ishtirokchilarining taklifi bilan Kengashning ishchi nomi – Jahon bojxona tashkiloti (JBT) keng taomilga kirdi.

Tarkibiga 24 mamlakat 2 yil muddatga saylanadigan siyosiy komissiya JBTning etakchi organidir. U tashkilotning o'zini, uning tarkibini rivojlantirish masalalari, jahon darajasida bojxona ishining siyosati va strategiyasini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Siyosiy komissiya

tomonidan sessiyada qabul qilingan qarorlar JBT Kengashiga ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun taqdim etiladi.

Moliyaviy va byudjet masalalari bilan Moliya qo'mitasi Shug'ullanadi. Darvoqe, ayni uning sessiyalarida JBT a'zosi bo'lgan mamlakatlar har yili byudjetga to'laydigan badallar miqdori belgilandi.

JBT ishini tashkil etish huquqini muhofaza qilish masalalari, boj qiymati, tovarlarning kelib chiqish qoidalari, Uyg'un tizim (UT) qo'mitalari va UTni puxtalashtirish bo'yicha kichik qo'mita, doimiy texnika qo'mitasi, kichik ilmiy qo'mita, ma'lumotlarni avtomatlashtirilgan tarzda qayta ishlash kichik qo'mitasi kabi ko'p sonli qo'mitalar, shuningdek turli ishchi guruhlari orqali amalga oshiriladi.

JBT hukumatlararo mustaqil tashkilot bo'lib, uning vazifasi savdo jarayonini tartibga soluvchi qoidalarga amal qilinishi ustidan nazorat sohasida bojxona ma'muriyatining samaradorlikni oshirishidan, jamiyatni himoya qilish va bojxona to'lovlarini to'la-to'kis undirish masalalaridan iborat. U milliy bojxonalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishga ko'maklashadi, bojxona tizimiga daxldor bo'lgan texnik jihatlar va iqtisodiy omillarni o'rganadi, turli konventsiyalarning loyihalarini ishlab chiqadi, bojxona ishlari va taomillarini tartibga solishga daxldor axborotlarni jo'natish bilan Shug'ullanadi. JBT tashkil topgandan buyon 17 ta xalqaro konventsiya va 50 dan ortiq tavsiyanomalarni ishlab chiqdi va joriy etdi, ular jahon bojxona amaliyotining asosini tashkil etadi.

JBT kotibiyati Belgiyaning poytaxti Bryusselda joylashgan. Uning xodimlari 140 kishidan iborat, ularning orasida JBTga a'zo mamlakatlar bojxona ma'muriyatlarining 68 vakili bor.

Yangi ming yillik boshlanishida Kengash JBTning 2004 yilgacha mo'ljallangan strategik rejasini tasdiqladi. Bu rejada tashkilot faoliyatining ikki asosiy yo'nalishi alohida ko'rsatilgan.

Birinchisi – xalqaro bojxona va savdo dastklari qo'llanilishi va xizmat ko'rsatilishini yanada takomillashtirish, avvalo tovarlarning kelib chiqishini aniqlashning uyg'un qoidalarini ishlab chiqish; Tovarlarini tavsiflash va kodlashtirishning uyg'un tizimini yangilash hamda uni qo'llashni kengaytirishga ko'maklashish; JBTning qiymat bo'yicha bitimini bajarish; bunda Ushbu Bitimning yangi ahdlashuvchi tomonlarining ehtiyojlariga alohida e'tibor berish.

Ikkinchisi esa – savdo jarayonini rivojlantirishda, huquqni muhofaza qilish sohasida maqbul natijalarga erishishda JBT a'zolariga har tomonlama yordam ko'rsatish. Shu maqsadni ko'zlab, Bojxona taomillarini soddalashtirish va uyg'unlashtirishga doir xalqaro konventsiyani (Kioto konventsiyasini) qayta ko'rib chiqish, uni amaliyotga joriy etishga doir qo'llanmani tayyorlash; iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurash sohasida JBT a'zolariga yordam berishga doir keng qamrovli dasturni amalga oshirish; bojxona xizmatlarini zamonaviylashtirishga doir islohotlar va loyihalarni amalga oshirishda maslahat bilan yordam berish va ko'maklashish rejalashtirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasini JBT doirasidagi hamkorligi respublikamiz bojxona xizmati faoliyatini huquqiy bazasini bojxona ishi sohasidagi xalqaro konventsiyalar va boshqa xalqaro me'yorlarga yaqinlashtirish imkoniyatini berdi. Xususan, Kioto konventsiyasini standartlari va tavsiyalarini amaliyotda qo'llanilishi O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo faoliyatini engillashtirish, bojxona muammolarini echish va milliy iqtisodiyotni raqobatbardoshligini oshirish kabi masalalarni echishga erishgan holda, BSTning talablariga javob berishni ta'minlaydi. Xalqaro savdo jarayonlarini engillashtirish quyidagi choralar bilan amalga oshirishilishini: notarif to'siqlarni bartaraf etish; xalqaro savdo operatsiyalarini yengillashtirish bilan birga tashqi savdo samaradorligini oshirilishini; moddiy harajatlar va vaqt sarfini kamayishini; tashqi iqtisodiy faoliyatning bojxona boshqaruviga ketadigan harajatlarni pasayishini ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksining loyihasini tayyorlash chog'ida BBT tomonidan tayyorlangan ko'pgina me'yoriy tavsiyalar va huquqiy hujjatlar e'tiborga olindi.

O'zbekiston Respublikasining jahon jamoatchiligi, shuningdek, taraqqiy etgan mamalakatlar o'rtasida siyosiy va iqtisodiy mavqeining kundan kunga oshishi, respublikamizning tashqi iqtisodiy aloqalari yanada rivojlanib borayotganligi Davlat bojxona qo'mitasi, jumladan, Tashqi aloqalar departamenti zimmasiga yangidan-yangi vazifalar qo'ymoqda.

O'z oldiga qo'yilgan vazifalardan kelib chiqqan holda, 2003 yil davomida Tashqi aloqalar departamenti Jahon bojxona tashkiloti, Evropa iqtisodiy komissiyasi, Birlashgan Millatlar Tashkilotining giyohvand moddalar va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash dasturi, Avtomobil transporti xalqaro ittifoqi, Atom energetikasi bo'yicha xalqaro agentlik,

Xalqaro valyuta jamg'armasi, Osiyo taraqqiyot banki, Evropa taraqqiyot va ta'mirlash banki, Jahon banki, Koreya va Yaponiya xalqaro hamkorlik agentliklari, Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti va boshqa qator nufuzli xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan muntazam ravishda yozishma, muloqot va uchrashuvlarni amalga oshirdi.

Jumladan, yil mobaynida 20 dan ziyod xorijiy va hamdo'stlik mamlakatlari, shuningdek, Koreya, Yaponiya, AQSH, Germaniya, Finlyandiya, Belgiya, qozog'iston, qirg'iziston, Turkmaniston bojxona xizmatlari rahbarlari bilan O'zbekiston va mazkur davlatlar hududlarida uchrashuv va muloqotlar tashkil etildi. O'zaro hamkorlikka intilish ruhida o'tgan bunday uchrashuvlar davomida tomonlar manfaatlarini e'tiborga olgan holda, bojxona tizimi sohasida joriy etilayotgan islohotlar, hozirgi zamon talablariga javob beradigan bojxona qonunchiligini yaratish, soddalashtirilgan bojxona nazoratini tashkil etish, davlat jamg'armasiga tushadigan mablag'lar tushumini nazorat qilish, bojxona tizimini zamonaviy texnik uskuna va asboblardan jihozlar, chegaradosh bojxona maskanlarida paydo bo'layotgan muammolarni bartaraf etish, kadrlar tayyorlash va ularning kasbiy mahoratlarini oshirish kabi boshqa qator ustuvor yo'nalishlar yuzasidan fikr almashinib, mazkur sohalarda ko'p va ikki tomonlama hamkorlikni mustahkamlash va yanada rivojlantirish zarurligi haqida kelishib olishga erishildi.

Jumladan, 1995 yilga qadar Davlat bojxona qo'mitasining faqat Buyuk Britaniya bilan ikki tomonlama hamkorlik haqida idoralararo bitimi bo'lsa, hozirgi kunga kelib aynan shartnomalar 16 ta xorijiy davlat bojxona ma'muriyatlari bilan imzolandi, yaqin kelajakda esa yana 12 chet el bojxona tizimi xizmatlari bilan o'zaro hamkorlik haqida bitimlar loyihalari tayyorlanib, ularni imzolash rejalashtirilmoqda.

Shuni ham ta'kidlash joizki, Davlat bojxona qo'mitasi xodimlari o'zlarining xorijiy mamlakatlar bojxona xizmati va xalqaro bojxona ma'muriyatlari rahbarlari va xalqaro tashkilot vakillari bilan o'tkazgan uchrashuv va suhbatlari davomida, suhbatdoshlarga mustaqillik yillarida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, bojxona tizimining faoliyati, jumladan korrupsiya, uyushgan jinoyatchilik, giyohvand moddalar, qurol-yaroq hamda o'q dorilar bilan g'ayriqonuniy tijorat qilishga qarshi kurash, O'zbekiston bojxona tizimi oldida turgan asosiy vazifalar va ustuvor yo'nalishlar, Davlat bojxona qo'mitasining respublika bojxona

siyosatini ishlab chiqish va hayotga tadbiq etish, mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash, bojxona ishlarini amalga oshirishda jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, respublika bojxona chegaralarida bojxona nazoratini ta'minlash masalalari borasida ma'lumot berib boradilar.

Mazkur faoliyat xorijiy davlatlar bojxona ma'muriyatlari, hamda xalqaro bojxona tashkilotlari mutasaddi vakillari tomonidan ijobiy baholanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi va Butunjahon bojxona tashkiloti o'rtasidagi munosabatlar Tashqi aloqalar departamenti faoliyatida alohida o'rin tutadi. Ushbu nufuzli xalqaro tashkilot bilan hamkorlik, respublikamiz bojxona qonunchiligining xalqaro Konventsiyalar va boshqa huquqiy me'yorlar bilan mutanosibligini shakllantirishga imkon yaratmoqda. 160 dan ziyod mamlakatni o'z a'ziligiga jamlagan ushbu xalqaro tashkilotning aksariyat me'yoriy tavsiyalari va huquqiy hujjatlari O'zbekiston Respublikasi Bojxona Kodeksini ishlab chiqishda keng ko'lamda foydalanildi. Bugungi kunda, Davlat bojxona qo'mitasi Jahon bojxona tashkilotining siyosiy hay'ati, texnik qo'mitasi sessiyalari Kengashida faol ishtirok etib kelmoqda. qo'mitaning qator mas'ul xodimlari Jahon bojxona tashkiloti huzurida mahsulotlar kvalifikatsiyasi, bojxona qiymatini aniqlash, bojxona qoidalari buzilishiga qarshi kurash mavzulariga bag'ishlangan o'quv kurslarini tugatdilar va mazkur tashkilot yo'llanmasi bilan xorijiy davlatlarda amaliyot jarayonini o'tkazadilar.

Undan tashqari, Jahon bojxona tashkilotining yuqori malakali ekspertlari ishtirokida, Davlat bojxona qo'mitasi mutaxassislari uchun maxsus o'quv mashg'ulotlari uyushtirilib, unda 150 dan ziyod mutaxassislarimiz qatnashdilar. shuni ham ta'kidlash joizki, o'tgan yili Butunjahon bojxona tashkilotining Bryussel shahridagi shtab-kvartirasida Davlat bojxona qo'mitasi rahbariyati tomonidan Evropa Ittifoqi Komissiyasining «O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksini takomillashtirish» loyihasini amalga oshirishni ma'qullash haqidagi bayoni e'lon qilindi. Ayni vaqtda, Evropa Ittifoqi Komissiyasi va Davlat bojxona qo'mitasi o'rtasida mazkur loyihani amalga oshirish to'g'risida mushtarak Deklaratsiya ham imzolandi.

Davlat bojxona qo'mitasi AQSH va unga ittifoqchi mamlakatlar hukumatlari tomonidan Afg'oniston xalqiga ko'rsatilayotgan insonparvarlik yordami dasturi doirasida, respublikamiz bojxona tizimini davr talabiga javob

beradigan yangi, zamonaviy texnologiya va jihozlar bilan ta'minlash ishlariga alohida e'tibor qaratmoqda. Shu maqsadda, Tashqi iqtisodiy aloqalar, savdo va investitsiyalar vazirligi o'tgan yillar davomida AQSH, Angliya, Germaniya, Frantsiya va Yaponiya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning Markaziy Osiyodagi elchixonalari, iqtisodiy va tijorat vakolatxonalari mas'ul xodimlari bilan yaqindan hamkorlik aloqalarini davom ettirmoqda.

Jumladan, AQSHning O'zbekistondagi elchixonasi mutasaddi xodimlari bilan bo'lib o'tgan qator uchrashuvlarda Amerika tomoni O'zbekiston Respublikasining afg'on xalqiga ko'rsatilayotgan insonparvarlik yordam tadbirlarini to'la - to'kis qo'llab - quvvatlayotganini inobatga olgan holda, mamlakatimiz bojxona tizimini takomillashtirishga oid texnikaviy hamkorlik loyihasi doirasida moliyaviy yordam berishga tayyor ekanligini ma'lum qildi. Shu kunga qadar, ushbu loyiha doirasida, Davlat bojxona qo'mitasiga AQSH elchixonasi va BMT huzuridagi giyohvand moddalar va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha Markaziy Osiyo mintaqaviy boshqarmasi orqali bojxona tizimi uchun nihoyatda kerakli zamonaviy texnik jihozlar, shu jumladan, ma'lumot uzatuvchi tizimlar taqdim etildi.

Keyingi vaqtlarda Davlat bojxona qo'mitasining Osiyo taraqqiyot banki bilan hamkorligi alohida ahamiyat kasb etmoqda. O'tgan davr mobqynida Toshkentda Osiyo taraqqiyot banki homiyligida, mazkur xalqaro tashkilot huzurida tuzilgan bojxona hamkorligi qo'mitasining bir nechta uchrashuvlari bo'lib o'tdi.

Anjuman qatnashchilari, ish rejasiga binoan, anjuman o'tkazish davomida ishchi guruhlariga bo'linib, bojxona hujjat va rasmiyatchiliklarni muvofiqlashtirish va soddalashtirish, mintaqaviy chegaradan o'tish joylarida mushtarak tadbirlar o'tqazish, tranzit rivojlanishi, sharqiy va Markaziy Osiyo mintaqaviy hamkorligining strategik harakat va rejalari, bojxona xizmatida ma'lumot va kommunikatsion texnologiyalar, hamda milliy intellektual tizimlar mavzulariga oid Osiyo taraqqiyot banki tomonidan tayyorlangan hujjatlarni atroflicha muhokama etdilar. Ishtirokchi mamlakatlar delegatsiya a'zolari va ekspertlar yuqorida qayd etilgan muammolar yuzasidan, o'z mamlakatlaridagi bojxona tizimi ahvolidan kelib chiqqan holda, shaxsiy fikr va mulohazalarini bildirib, har bir muhokama etilgan masala bo'yicha qator amaliy takliflar kiritdilar. Shuningdek, 2-uchrashuv ishtirokchilari yangi tahrirdagi umumiy harakatlar dasturi, hamda yaqin kelajakda amalga oshirish

uchun taklif etilgan ish rejalarini muhokama qildilar va ularni yakdillik bilan ma'qulladilar.

Bugungi kunda, Davlat bojxona qo'mitasi Osiyo taraqqiyot banki bilan hamkorlikda chegara bojxona maskanlarini bojxona nazorati o'tkazilishiga oid zamonaviy texnik jihozlari bilan ta'minlash masalalari yuzasidan samarali muzokaralar olib bormoqda. Osiyo taraqqiyot banki esa, mazkur loyihani amalga oshirishda moliyaviy yordam ko'rsatish imkoniyatlarini o'rganmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining dasturiga muvofiq o'tgan yilning 9 noyabr kuni Termiz shahrida «Termiz-Hayraton» ko'prigi orqali harakat, hamda «Ayritom» xalqaro o'tkazish punkti bojxona kompleksi yangi binosining rasmiy ochilish marosimi bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan xorijiy mamlakat elchixonalari elchi va yuqori diplomatik lavozimdagi xodimlari, nufuzli xalqaro tashkilotlar rahbarlari, xorijiy va mahalliy ommaviy axborot vakillari, Afg'oniston savdo vaziri boshchiligidagi rasmiy delegatsiya a'zolari, hamda O'zbekiston Respublikasi vazirlik va idoralarining vakillari ishtirok etdilar.

Anjumanda, uning qatnashchilari tomonidan «Termiz-Hayraton» ko'prigi O'zbekiston Respublikasi va Afg'onistonni bir biri bilan bog'lab turuvchi asosiy transport arteriyasi hisoblanishi, toliblar rejimi ag'darilgandan so'ng Afg'onistonga jahon jamoatchiligi, jumladan g'arb va Evropa mamlakatlari tomonidan ko'rsatilayotgan xalqaro insonparvarlik yuklarini o'tkazishda mazkur ko'prikning xalqaro ahamiyati, uning giyohvand moddalar tarqalishiga qarshi umumiy kurashdagi o'rni, hamda ko'prik faoliyati bilan bog'liq boshqa jabhalar haqidagi batafsil fikrlar bildirildi. Undan tashqari, ko'prik faoliyatini qayta tiklashda faol ishtirok etgan xorijiy homiylar, jumladan AQSH, Germaniya, Angliya va boshqa qator davlatlarning O'zbekistondagi elchixonalarining yaqindan ko'rsatgan moddiy va ma'naviy yordamlari alohida ta'kidlandi.

AQSH elchixonasining mutasaddi vakillari bilan bo'lib o'tgan uchrashuvda, ular EXVS dasto'rining 3-bosqichi doirasida, O'zbekiston tomoniga UAZ-3153 rusumli avtomobillar, texnik jihozlar va o'quv tadbirlari o'tkazish uchun tegishli mablag' ajratilishini ma'lum qildilar. Amerika Qo'shma Shtatlari elchixonasi hamda BMT huzuridagi giyohvand moddalar va jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha Markaziy Osiyo mintaqaviy vakolatxonasi mutasaddi xodimlari Toshkent Shahrida yangi tashkil etilgan

Oliy harbiy bojxona institutini zamonaviy o'quv jihozlari va adabiyotlari bilan ta'minlash masalasini o'rganish maqsadida ushbu oliy o'quv yurtiga bir necha bor tashrif buyurdilar.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik rishtalarini o'rnatish tashqi aloqalar departamenti faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bois o'tgan yil davomida, Evropa hamjamiyati va boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar homiyligida, «Markaziy Osiyoning chegara o'tish yo'llari» (Olma-ota), «Giyohvand moddalar g'ayriqonuniy tijoratining milliy va xalqaro asoratlari» (Toshkent) «Markaziy Osiyoda prekursorlar nazorati» (Olma-ota), «Kontrabandaga qarshi kurash» (Yaponiya), «Ikki maqsadda foydalaniladigan jihozlar identifikatsiyasi» (Toshkent), «Ommaviy qirg'in qurollari bo'yicha xalqaro surishtiruv ishlari» (Toshkent), «Kioto Konventsiyasi», Arush Deklaratsiyasi va boshqa bojxona ishiga oid xalqaro hujjatlar talablari» (Toshkent), «TASIS» dasturidan texnik yordam oluvchi mamlakatlar (Toshkent), Evropa Ittifoqining 2002-2006 yillariga mo'ljallangan strategik rejalari (Toshkent), KOIKA xalqaro tashkiloti tomonidan uyushtirilgan anjuman (Seul), «Terrorizmga qarshi kurashda o'zaro yordam» (AQSH), «Yadroviy qurollar bilan bog'liq mahsulotlar identifikatsiyasi» (Toshkent), «Biologik qurollar tarqalishining oldini olish» (Olma-ota) mavzularida yuqori malakali xorijiy ekspertlar ishtirokida 20 dan ziyod ilmiy, nazariy va amaliy o'quv Mashg'ulotlari va seminarlar o'tkazilib, unda Davlat bojxona qo'mitasining 200 ga yaqin xodimlari faol qatnashdilar.

Undan tashqari, Yaponiyada «Yangi mustaqil davlatlar uchun eksport nazorati» dasturi doirasida va Vengriya Respublikasining Budapesht shahridagi xalqaro huquq Akademiyasida O'zbekiston bojxona tizimining qator mutaxassislari maxsus dastur asosida tahsil oldilar. Ularning o'qishlari bilan bog'liq bo'lgan barcha xarajatlar tadbir tashkilotchilari tomonidan qoplanadi.

2. Bojxona hamkorligi tashkilotlarining tashkil etilish tarixi.

Mamlakatimizda faoliyat ko'rsatib kelayotgan xalqaro tashkilot va jamg'armalar bilan bojxona ishi sohasidagi aloqalarni yanada rivojlantirish maqsadida Davlat bojxona qo'mitasida 12 ta xalqaro tashkilot va O'zbekiston Respublikasida akkreditatsiya qilingan 7 ta xorijiy davlat elchixona va vakolatxonalari vakillari ishtirokida «Davra suhbatlari» o'tkazilib, unda xalqaro

hamjamiyat bilan amalga oshirilayotgan hamkorlik ishlarini takomillashtirish va texnik yordam ko'rsatish masalalari yuzasidan fikr almashildi. Uchrashuv yakunlari haqidagi ma'lumotlar mahalliy ommaviy axborot vositalarida yoritib borildi.

«Evropeyd» loyihasi (Belgiya), SADAR dasturi, «kraun» va «HAZ-X» (AQSH) kompaniyalari, «XAYMAN» (Germaniya) Shirkati, «Ekspert nazorati va chegaralar xavfsizligi» dasturi (AQSH), Amerika qo'shma shtatlari xalqaro taraqqiyot agentligi, TRASEKA dasturi, BMTning Markaziy Osiyodagi giyohvand moddalar va jinoyatchilikka qarshi kurash vakolatxonasi, Osiyo taraqqiyot va rivojlantirish banki, YUNKTAD savdoni rivojlantirish xalqaro tashkiloti, Yadroviy qurollar nazorati bo'yicha Viskonsin loyihasi, Yadro xavfning oldini olish agentligi, Livermol milliy laboratoriyasi va boshqa qator xalqaro tashkilot va xorijiy davlatlar bojxona ma'muriyatlarining rahbar, vakil va ekspertlari bilan Davlat bojxona qo'mitasida olib borilgan muzokaralar davomida samarali bojxona idoralarini zamonaviylashtirish va rivojlantirish, giyohvand moddalarning g'ayriqonuniy tarqalishiga qarshi kurash, mazkur xalqaro tashkilotlar bilan olib borilayotgan o'zaro aloqalarning ahvoli va kelajakdagi hamkorlik rejalari, O'zbekiston bojxona tizimiga texnik yordam ko'rsatish, zamonaviy texnik jihozlar taqdim etish hamda bojxona ishiga oid boshqa qator dolzarb masalalar atroflicha muhokama etildi.

Turli davlat bojxona xizmatlari rahbarlarining o'zaro uchrashib turishlari ikki tomonlama aloqalarning yanada takomillashishiga alohida hissa qo'shadi. Xitoy Halq Respublikasi Bosh bojxona ma'muriyati rahbarining har ikki davlat o'rtasida bojxona sohasidagi aloqalarni mustahkamlash va rivojlantirish maqsadida o'tgan yili O'zbekistonga tashrif buyurishi hamda ikki tomonlama olib borilgan muzokaralar natijasida, kelajakdagi o'zaro hamkorlikning asosiy yo'nalishlarini o'zida aks ettirgan uchrashuv Bayonnomasi imzolandi. Shuningdek, Toshkentda Koreya va O'zbekiston bojxona xizmati rahbarlarining navbatdagi 3-uchrashuvi ham bo'lib o'tdi, unda uchrashuv bayonnomasi imzolanib, kelgusida mavjud aloqalarni yanada kengaytirish haqida kelishib olindi.

Davlat bojxona qo'mitasi tashqi aloqalar departamenti faoliyatida Mustaqil davlatlar hamkorligiga a'zo mamlakatlar bojxona xizmatlari bilan ishchi aloqalarini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Shu bois mazkur davlatlar bojxona xizmatlari bilan muntazam ravishda yozishma, muloqot va

uchrashuvlar amalga oshirilib kelmoqda. O'zaro kelishilgan reja asosida o'tkaziladigan Rossiya – O'zbekiston, O'zbekiston - Qozog'iston, O'zbekiston - Qirg'iston hukumatlararo komissiyalar majlislariga oid tegishli ma'lumot va hujjatlar o'z vaqtida tayyorlanib, mazkur anjumanlarda O'zbekiston bojxona xizmati delegatsiyalarining faol ishtirok etishlari ta'minlanmoqda.

Jumladan, Rossiya Federatsiyasining Moskva shahrida bo'lib o'tgan Mustaqil davlatlar hamkorligi mamlakatlari bojxona xizmatlari rahbarlarining navbatdagi anjumanlarida Davlat bojxona qo'mitasi vakillari faol qatnashib, bojxona tizimini takomillashtirish yo'nalishlari bo'yicha o'zaro tajriba almashdilar. Shuningdek, O'zbekiston bojxona tizimining qator namoyandalari o'tgan yili Moskva shahrida Rossiya va MDH mamlakatlarida issiqlik va yadro energetikasi komplekslari faoliyatiga bag'ishlangan rahbar va mutaxassis xodimlar uchun mo'ljallangan maxsus ixtisoslashtirilgan o'quv Mashg'ulotlarida qatnashdilar. Undan tashqari DBQ vakillari O'zbekiston hududlariga olib kelinayotgan engil avtomobillar kirib kelishining qonuniy asoslarini o'rganish maqsadida Rossiyaning Astraxan, Saratov va Samara hamda Rossiya Federatsiyasi Davlat bojxona qo'mitasining eksport va import kontraktlarini qayd qilish jarayonini nazorat etishda tajriba almashish uchun Moskva shaharlarida bo'ldilar.

O'zbekiston Respublikasi va Qozog'iston Respublikasi qo'shma hukumatlararo komissiyasi majlisi qaroriga muvofiq, Qozog'iston Respublikasining «Jibek Jolo'» va Toshkent viloyati bojxona boshqarmasiga qarashli «G'isht-Ko'prik» bojxona maskanida O'zbekiston va qozog'iston Respublikalarining chegara va bojxona xizmatlari vakillarining navbatdagi ishchi uchrashuvi o'tkazilib, unda chegaradosh bojxona maskanlaridagi muammolar, jumladan, O'zbekiston-Qozog'iston chegaralarida o'tkazish punktlarini aniqlash masalalari, hamda chegaralardan kontrabanda yo'li bilan mahsulot olib o'tilishiga qarshi kurash chora-tadbirlari atroflicha muhokama etildi.

Davlat Bojxona Qo'mitasi vakillari Qirg'iziston Respublikasining O'sh shahrida Markaziy Osiyo Hamkorligi tashkilotining navbatdagi 2-Markaziy Osiyo iqtisodiy anjumanida ishtirok etdilar, bir guruh Davlat bojxona mutaxassislari esa Ukraina Respublikasi va Rossiya Federatsiyasining bojxona o'quv yurtlari faoliyati bilan yaqindan tanishish maqsadida Moskva va Dnepropetrovsk shaharlarida bo'lib qaytdilar. Ular

olib kelgan ma'lumotlar Toshkent Oliy harbiy bojxona institutining faoliyatini yo'lga qo'yishda qo'l kelmoqda.

Tashqi aloqalar departamentining asosiy e'tibori, O'zbekiston bojxonalarining chet ellar bojxona tajribalaridan ko'proq xabardor bo'lishlariga, egallagan tajribalarini amalda qo'llashlariga, o'zaro muntazam ravishda ma'lumot almashib turishlariga, bir so'z bilan aytganda, xorijiy mamlakatlar bojxona tizimlari va xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni yanada mustahkamlashning samarali imkoniyatini yaratishga qaratilishi lozim.

Erkin savdo bojxona Ittifoqi bo'yicha kelishuv jahon hamjamiyati mamlakatlarida keng tarqaldi. Raqobatbardoshlikni kuchayishi sharoitida jahon iqtisodiy sistemasi iqtisodiy mavqeini mustahkamlash maqsadida boshqa chet-el mamlakatlar bilan shartnoma tuzadilar.

Mamlakatlar, ular o'rtasida tovarlar, erkin kapital va xizmatlarni erkin harakatlanishi uchun o'zaro kelishuvlar imzolaydilar. Bunday kelishuvlarning ko'pchiligi xalqaro va mamlakatlar o'rtasida xududiy xarakter kasb etadi. Bularga Evropa Ittifoqi (EI), Butun Jahon Savdo Tashkiloti (BJST), Butun Jahon Bojxona Ittifoqi (BJBT), Evropa Erkin Savdo Assotsiatsiyasi (BJSA), Erkin Savdo bo'yicha Shimoliy Amerika Kelishuvi (ESBSHAK), Shimoli-Sharqiy Osiyo Mamlakatlari Assotsiatsiyasi (ASEAN), Erkin Savdo bo'yicha Markaziy Evropa Mamlakatlari Assotsiatsiyasi, Shimoli-Sharqiy Afrika Mamlakatlari Umumiy Bozori (KOTESA) va MDX mamlakatlari bojxona hamkorligi tashkilotini olish mumkin.

Evropa va shimoliy Amerika kelishuvi doirasida jahon savdosini 40% foizi amalga oshiriladi. Evropa ulushiga jahondagi savdo operatsiyalarini yarmi to'g'ri keladi, Amerika zimmasiga jahon savdo operatsiyalarini 1/6 qismi to'g'ri keladi. Shunday qilib umumiy tashqi savdo operatsiyalarining 2-3 qismi savdo kelishuvlariga a'zo mamlakatlar tomonidan amalga oshirilgan.

O'zini rivojlanish yo'lida integratsiya bir necha miqdoriy va sifat bosqichlaridan o'tdi.

1. Ochiq savdo xududi (OCHX)
2. Bojxonalar Ittifoqi (BI)
3. Umumiy bozor (UB)
4. Iqtisodiy va valyuta Ittifoqi (IVI)

Ochiq savdo xududi iqtisodiy birlashuvni eng sodda shakli bo'lib, unda qatnashuvchi tomonlar uzoro tovar savdosining iqtisodiy tutsiklarini olib

tashlash bo'yicha tadbirlarni amalga oshiradilar, lekin bir vaqtning uzida qatnashuvchi tomonlar o'zining uchinchi mamlakatlarga nisbatan iqtisodiy siyosatlarini olib bordi. Boshqacha qilib aytganda Ochiq savdo xududlarini o'ziga xosligi bo'lib:

- tovarlar savdosini bojxona va miqdoriy chegaralashlardan ozodligi;
- bosqichma - bosqich uzoro bojxona talablari va notarif usullarini bekor qilish;
- bir tomonlama notarif tutsiklari va bojxona bojlarini kiritmaslik.

Bu esa «erkin savdo» xududiga kirayotgan davlatlarni xalqaro tashqi iqtisodiy faoliyat savdo amaliyotida tez moslashishga olib keladi.

Ochiq savdo xududlarini faoliyatini boshqarish mahalliy davlat boshqaruvi aralashuvisiz amalga oshiriladi.

Xalqaro iqtisodiy integratsiyani yuqori darajasi bo'lib yagona yoki umumiy bozor hisoblanadi, chunki bu sistemada kapital va mexnatning erkin harakati ta'minlanadi. Bojxona to'lovlarini qisqartirish, yagona tashqi savdo bojxona tarifni yaratish. Bojxona Ittifoqiga a'zo mamlakatlar uz faoliyatlari davrida yagona yoki umumiy bozor yaratish uchun shart-sharoit yaratadilar.

Buning uchun: yaratilgan mexanizm va instrumentlardan tashqari a'zo mamlakatlarni iqtisodiyotini ayrim tarmoqlarini rivojlantirish umumiy siyosatini ishlab chiqish, kapitallarni erkin harakatiga, ishchi kuchi erkin harakatiga, xizmatlar va axborotlarning erkin harakatiga tovarlarni xar qanday to'siqlarsiz harakatiga sharoit yaratish; sotsial va xududiy rivojlanishda umumiy fondlarni shakllantirish, bu xaridorlar va yashovchi axolini itegratsion protsessni ustunligini real xis etilishlariga olib keladi.

Asosiy o'rin raqobatni tartibga soluvchi qonunlarni buzulishiga yo'l qo'ymaslikka ajratiladi.

3. O'zbekiston Respublikasining jahon iqtisodiyoti tizimiga integratsiyalashuvining ahamiyati

O'zbekistonning dunyo mamlakatlari bilan xalqaro savdo- iqtisodiy aloqalari o'rta asrlardan boshlanadi. G'arb va sharq o'rtasidagi savdo, katta bozor uchun kurash va mehnat resurslari hamma vaqt O'zbekistonning hozirgi hududiga dahldor bo'lgan. Chunki, uning geografik jihatdan savdo- iqtisodiy potentsiali ko'plab mamlakatlarning qiziqishiga sabab bo'lgan.

«Integratsiya va kooperatsiya taraqqiyotga , iqtisodiy yuksalishga xizmat qilmog'i, iqtisodiy o'sish va yuksalish yo'lida o'rtadan to'siqlarni ko'tarmog'i lozim.»¹

Mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos yo'li kontsepsiyasiga amal qilgan holda iqtisodiyotda tub institutsional va tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ishlab chiqarishni qayta tashkil etish va davlat tasarrufidagi korxonalarni xususiylashtirish asosida mulkchilik munosabatlari qayta ko'rilmoqda, yangi bozor mexanizmlari va bozor infratuzilmasi shakllantirilmoqda. Shu bilan birga, Respublikamizning XXI asrga qadam qo'yishi milliy tizimga yuksak talablar qo'yuvchi iqtisodiy integratsiya asosida globallashtirishning jahon tendentsiyalari kuchaygan bir sharoitga to'g'ri keldi.

Mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimov tashqi iqtisodiy aloqalar muammosiga diqqat - e'tiborni qaratib , quyidagilarni ta'kidlagan edi:«Shu narsani qayta-qayta takrorlashga to'g'ri kelmoqda: O'zbekiston iqtisodiyotining jahon iqtisodiy tizimi bilan integratsiyalashuviga erishmasdan turib, tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirmasdan va mustahkamlamasdan turib, eng muhim xorijiy investitsiyalarni mamlakat iqtisodiyotiga jalb qilmasdan turib va bank-moliya sohalarida, real iqtisodiyotda, birinchi galda etakchi tarmoqlarda chet el kapitalining ishtirokini kengay - tirmasdan turib, iqtisodiyotimizning barqaror taraqqiyotini ta'minlash qiyin.»²

Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida respublika oldida jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvini chuqurlashtirish va jahon amaliyoti yutuqlarini amalda tadbiiq etish, davlatning tashqi savdo strategiyasini takomillashtirish vazifasi turibdi. Muayyan shart - sharoitlarni yaratish orqali milliy va jahon iqtisodiyoti mintaqalarida tarmoqlarning o'zaro uzviyligi va hamkorligini ta'minlash integratsiyalashuvning obe'ktiv rolini kuchaytiradi.

O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi sharoitlarida, tashqi savdoni tartibga solishning printspial jihatdan yangi modeliga o'tish xorijiy mamlakatlar amaliyotining ijobiy jihatlarini va ayrim yutuqlarini respublikamizda qo'llash alohida ahamiyatga ega. O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga qo'shilishi jarayoni iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar bilan

---

¹ I. Karimov . Bunyodkorlik yo'lidan. O'zbekiston, Toshkent. 1996 y. 328 b.

²Ishmuxammedov A.E,Sunnatov M.N, SHibarshava L.I Jahon iqtisodiyotiga interratsiya. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jmag'armasi.Toshkent 2004 yil. 76-b

bog'liq. Xorijiy investitsiyalar, tashqi kreditlarning jalb etilishi eksport bazasining hamda importning o'rnini bosuvchi tovarlar ishlab chiqarishni rivojlantirish iqtisodiyotdagi tarkibiy islohotlarning muhim omili sifatida ifodalanadi va hozirgi kunda faqat ular orqali iqtisodiyotni tubdan isloh qilish mumkin.

O'zbekiston iqtisodiyotining eksportga yo'naltirilganligi va raqobatbardoshligi eng ko'p darajada samarali amalga oshirilishi jahon xo'jaligida o'z o'rnini topishi, jahon xo'jalik aloqalariga integratsiyalashuvi asosiy muammolardan hisoblanadi. Yaponiya va yangi industrial mamlakatlar tajribasi ushbu muammo ustuvor tarmoqlar kontseptsiyasini ishlab chiqish asosida hal etilganligini ko'rsatadi.

Ishlab chiqarish omillarining mavjudligi va ularning takror ishlab chiqarish jarayonlariga jalb etilishi mamlakatning geostrategik salohiyatini ko'p jihatdan belgilab beradi, milliy iqtisodiyot tuzilmasini shakllantiradi.

Xususan, yagona iqtisodiy siyosatni o'tkazish va shakllantiri, taraqqiyot strategiyasini belgilash, ichki va tashqi bozorlarda umum davlat manfaatlarini ta'minlash, iqtisodiy, fan-texnik, savdo sohalarida hamkorlik o'rntish, turizmni rivojlantirish va boshqa aloqalarni samarali boshqaradigan Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi tashkil etildi. 1992 yil 26 martda qabul qilingan hukumat qaroriga ko'ra, vazirlik davlat organi bo'lib, u O'zbekiston Respublikasining tashqi iqtisodiy aloqalarini boshqarish, nazorat qilish, tartibga solish va muvofiqlashtirish vazifalarini amalga oshiradi.(Hozirda Tashqi iqtisodiy aloqalar, savdo va investitsiyalar vazirligi .)

O'zbekistonning xalqaro mehnat taqsimotidan kelib chiqib belgilangan raqobatbardosh afzalliklari quyidagilardan iborat:

- boy sanoat xom ashyo zaxiralarining mavjudligi va ayrim turdagi menereal xom ashyolarning tashqi bozorda raqobatbardoshligi;

- tabiiy iqlim Sharoiti qulayligi, issig'lik energiyasini jamg'arish imkoniyati mavjudligi;

- jahonga ma'lum boy tarix va ko'hna tarixiy madaniyatning mavjudligi, bu omil asosan turizm va boshqa bir qator biznes turlarini rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin;

- nisbatan arzon ishchi kuchi; (albatta sifat ham nisbatan olinadi)

- ahamiyatga molik ilmiy salohiyat.

Bugungi kunda jahon xo'jaligi integratsiyasi "inson kapitali"ni ya'ni inson resurslarini sifatini oshirish va texnologik rivojlanishni tezlashtirishni talab

qiladi. Undan tashqari xorijiy sarmoyalarni kirib kelishini rag'batlantirish, xorijiy valyuta tushumini ko'paytirish, shuningdek, ishlab chiqarish, bozor va moliyaviy munosabatlarni barqaror shakllantirishni ham talab qiladi. Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida boshqaruv sifatini oshirish, xom ashyo eksportidan ishlab chiqarishni rivojlantirish sari harakat bosqichlarini jadallashtirish, ko'plab ishchi o'rinlarini vujudga keltirishda integratsiya ijobiy hissa qo'shadi.

Markaziy Osiyoning markazida joylashgan O'zbekiston boy tabiiy xomashyo salohiyatiga, shuningdek, xalqaro iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish jihatidan qulay geostrategik mavqeiga ega. Chunki Evropadan Osiyo - Tinch okeani mintaqasini yaqin sharqqa olib boruvchi yo'llar mana shu erda kesishadi.

O'zbekistonning jahon miqiyosidagi, global darajada amalga oshirilayotgan strategik integratsion vazifa – mamlakatdagi barcha xo'jalik yurituvchi sube'ktlarning tashqi dunyo bilan o'zaro hamkorligi uchun teng huquqli va milliy manfaatlarga javob beruvchi shart - sharoitlar yaratish asosida xalqaro valyuta-moliya va savdo mexanizmlariga bevosita qo'shilishidir. Ushbu vazifaning amalga oshiriliishi O'zbekistonga XXI asrda jahon iqtisodiyoti uchun xos bo'lgan globallashuv jarayonlarida to'liqroq ishtirok etish uchun imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasi quyidagi integratsion hududlarning teng huquqli a'zosidir:

- Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH)
- Markaziy Osiyo Hamkorlik Tashkiloti (MOHT)
- Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti (IHT)
- SHanxay Hamkorlik Tashkiloti (SHHT)
- Jahon Savdo Tashkilotining kuzatuvchisi (JST)³
- Jaxon bojxona tashkiloti (JBT)

O'zbekiston a'zo bo'lib kirgan eng muhim birlashmalardan biri-Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) bo'lib, u 1991 yil dekabrda tuzilgan. Hozirgi kunda MDHga Ozarbayjon Respublikasi, Armaniston Respublikasi, Belarus Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Moldava Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston Respublikasi, Turkmaniston, O'zbekiston Respublikasi va Ukraina kiradi.

---

³ Ekonomicheskii vestnik Uzbekistan .№ 3-4. 2004 y. 55-b

1993 yil 22 yanvarda Minskda qabul qilingan MDH Ustavining eng muhim moddalaridan biri umumiy iqtisodiy maydonni, umumevropa va evroosiyo bozorlarini shakllantirish va rivojlantirish, transport va aloqa tizimlarini, shuningdek, energetika tizimlarini rivojlantirishda hamkorlik qilishdir. Ustavda asosiy muvofiqlashtiruvchi hujjatlar-mustaqil davlatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni belgilaydigan ikki tomonlama shartnomalar bo'ladi, deb belgilangan.

Uchrashuv chog'ida quyidagilar asosiy maqsad qilib olindi:

-mamlakatlarning boshqa integratsiya guruhlarini bilan o'zaro munosabatlarda MDH integratsion jarayonlarining barcha sub'ektlari manfaatlarini himoya qilish, uchinchi mamlakatlar tomonidan kamsitilishi, g'irrom raqobat, huquqiy va iqtisodiy cheklashlardan jamoa himoyasini ta'minlash. Bunday himoya transport kommunikatsiyalarida ayniqsa juda muhim.

-fan, ta'lim, tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning texnik-texnologik asoslarini takomillashtirish sohalarida integratsiya jarayonlarini qayta tiklash;

-erkin savdo hudularini barpo etish;

-bojxona tizimini soddalashtirish;

-tovarlar, xizmatlar, sarmoya va ishchi kuchi umumiy bozorini tashkil qilish;

O'zbekistonning MDH davlatlari bilan iqtisodiy hamkorligi mexanizmini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari iqtisodiyotni erkinlashtirish, uni bozor tamoyillariga izchillik bilan o'tkazish, ikki tomonlama va ko'p tomonlama savdo-iqtisodiy aloqalar tizimini yanada kuchaytirishdan iborat 1996 yilda ishga tushirilgan Tajan-Seraxs-Mashhad temir yo'li 2001 yil qurilgan Angren-qo'qon o'rtasida Rezak va qamchiq dovonlarini kesib o'tadigan avtomobil yo'lining qurilishi TRASEKAni barpo etish yo'lidagi dastlabki qadamlar hisoblanadi.⁴

O'zbekiston tashqi siyosatining ta'sirli yo'nalishlaridan biri Markaziy Osiyodagi yangi mustaqil davlatlar Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston bilan hamkorlik aloqalarini mustahkamlashga qaratilgan. Markaziy Osiyo davlatlari boshliqlarining birinchi uchrashuvi 1990 yil iyunda Almati Shahrida bo'lib o'tdi. Uchrashuv Sovet Ittifoqi hali mavjudligi

---

⁴ O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga intigratsiyalashuvi. Moliya.Toshkent.2003 y.21-b

sharoitida, uning ahvoli tobora yomonlashib, halq xo'jaligining barcha sohalarida tanglik kuchayib borayotgan, pul qadrsizlanayotgan, narx navo tobora oshib borayotgan sharoitda bo'lgan edi.

O'zbekiston Respublikasining jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvining **siyosiy asosi** bo'lib

- O'zbekiston Respublikasining siyosiy mustaqilligi va demokratiya asosida ko'rilgan jamiyat;

- **iqtisodiy asosi** bo'lib mulkchilikning xar-xil shakllari ko'rinishda bozor iqtisodiyotiga o'tishi va bular uchun barcha shart-sharoitlari yaratish shu jumladan xuquqiy bazani ham;

- **material asosi** bo'lib O'zbekiston Respublikasining milliy boyligi va O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy integratsiyani rivojlantirish;

- **sotsial asosi** bo'lib O'zbekiston Respublikasida erkin mexnat, tadbirkorlik va ishbilarmonlikni qo'llab-quvvatlash, xaqiqiy mulkdorlar sinflarini shakllantirish:

- **ma'naviy asosi** bo'lib esa g'oyalarning yaratilishi ma'naviy boyligimiz va millatning o'z-o'zini anglashi hisoblanadi.

O'zbekiston respublikasida integratsion o'zaro aloqalarini yuqorida keltirilgan asoslari bo'lib

-mamlakatning tashqi iqtisodiy strategiyasini amalga oshirishda; tashqi iqtisodiy faoliyatni kelgusida xam mo'tadillashtirishga yo'naltirilgan;

- Respublikaning milliy Halq xo'jalik kompleksini bozor iqtisodiyotiga o'tkazish va bundan tashqari integratsion imkoniyatlarni va undan samarali foydalanishini kuchaytirish zarur.

Bizning nazarimizda integratsion saloxiyat deganda xalqaro iqtisodiy integratsiya sub'ektlarini, iqtisodiy manfaatdor tomonlarni xalqaro iqtisodiy ishlab-chiqarish, ilmiy texnika sohasidagi hamkorligi va o'zaro almashinuv predmeti hisoblangan tabiiy kompleksi, mexnat, ishlab chiqarish, moliya-kredit, tashqi va ichki savdo resurslari, ilmiy saloxiyatli kadrlar va insonlarning mulklari tushuniladi.

O'zbekiston respublikasining jahon hamjamiyatiga integratsion aloqalariga ko'maklashuvchi faktorlari va shartlari orasida baxslashib bulmaydiganlari kuyidagi integratsion patentsionalini rivojlantirishga qaratilganlarini ajratish mumkin.

- O'zbekiston Respublikasining Evro-Osiyo xaritasida muhim geografik joyda joylashganligi;

- er osti va er usti zaxiralarini mineral xom-ashyo va usimlik resurslari, qishloq xo'jaligini va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini rivojlantirish uchun qulayligi;
- tashqi savdo va eksport saloxiyatini yuqoriligi;
- yuqori ishlab chikrish saloxiyati;
- insonlarni saloxiyati yuqoriligi usuvchi mexnat resurslari;
- bundan tashqari jahon hamjamiyatiga nisbatan arzon ishchi kuchi mavjudligi;
- Respublikamizni boshqa hududlar bilan boglab turuvchi avtomobil va temir yul magistrallari mavjudligi;
- rivojlangan ishlab chiqarish infratuzilmasi mavjudligi;
- ikki tomonlama manfaatli tashqi iqtisodiy va integratsion hamkorlik, chet el kapitali, investorlar jalb etish uchun davlat garanti va turgun siyosiy xolat mavjudligi;

Yuqorida sanab utilganlarda belgilardan O'zbekiston Respublikasi mineral xom-ashyo saloxiyatini alohida aytib o'tish mumkin. Chunki D. Mendeleev jadvalidagi deyarli barcha elementlar mavjud bo'lib, u chet el ekspertlari tomonidan 3.3 trln dollar qiymatida baxolangan. Shu bilan birgalikda xar yili O'zbekiston Respublikasi nedirlaridan 5.5 mlrd AQSH dollari miqdorida er osti kazilma boyliklari kazib olinadi, xar yili er osti va er usti zaxiralarini 6-7 mlrd. dollarga usadi. Shu bilan bir qatorda respublikamizda mavjud ana shu saloxiyatdan va yaratilgan iqtisodiy jarayondan samarali foydalanish zarur. Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish, bozor iqtisodiyoti sharoitida tashqi iqtisodiy faoliyatni faollashtirish ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka bevosita ko'mak beruvchi bir qator davlat institutlari tashkil etilgan ular: tovar ishlab chiqaruvchilar palatasi, kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab quvvatlovchi fond (biznes fond), "Madad" va "Uzbekinvest" eksport import milliy sugurta kompaniyasi, maxsuslashtirilgan aktsiyadorlik tijorat "Tadbirkorbank", respublika tovar birjasi va fond birjasi, biznes-inkubatorlar, ko'chmas mulk birjasi va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasi xukumati kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun rivojlangan chet el banklarining kreditlarini jalb etish bo'yicha samarali ishlar olib bormokda. Shu maqsadda 2002 yilda chet el kreditlari respublikamizda kichik biznes va xususiy

tadbirkorlikni qo'llab quvvatlash uchun 700 mln. AQSH dollari miqdorida kredit jalb etildi. Biznes fond 2002-2003 yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari uchun 25 ta investitsion proektlarni xususiylashtirish yuli bilan tushgan mablaglar hisobidan 5,7 mlrd. sum ajratildi.

Osiyo taraqqiyot banki kichik va o'rta qishloq xo'jalik korxonalarini qayta jixozlash maqsadida 724 mln. AQSH dollari miqdorida mablag ajratdi. Shunday qilib juda katta geostrategik, zaxirali insoniy intellektual va ishlab chiqarish salohiyatiga ega bo'lgan va respublikamiz mustaqilligi bilan uygunlashib ketgan jarayon hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi milliy iqtisodiyotini bozor sharoitiga moslashtirish uni rivojlantirish (masalan Respublikada sanoat ishlab chiqarishni o'sishi 2010 yilda 2009 yilga nisbatan 103,1 % darajasida usdi.) Respublika tashqi iqtisodiy aloqalarini kengaytirish va tashqi savdo aylanmasini o'sishiga erishish. O'zbekiston Respublikasini jahon arenalarida hurmatini oshirish integratsion aloqalarini kengaytirish va chuqurlashishi uchun muhim sharoit yaratib beradi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasini davlat sifatida 165 ta mamlakat tan oldi. Shulardan 120 tasi bilan diplomatik aloqalar urnatilgan. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik aloqa o'rnatgan 120 ta mamlakatning 50 tadan ortigi Respublikamiz poytaxti Toshkentda o'z elchixonalarini tashkil etganlar. Respublikamizda 88 ta chet el mamlakatlarining vakolatxonalarini va 13 ta nodavlat tashkilotlari tashkil etilgan va ular hozirgi kunda faoliyat ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishishi bilanok ko'p tomonlama xalqaro hamkorlik mexanizmiga faol kirishdi. Bir qator obruli xalqaro siyosiy iqtisodiy va moliyaviy tashkilotlar, BMT va uning institutlari; butun jahon banki, xalqaro valyuta fondi, xalqaro moliya korporatsiyasi, iqtisodiy rivojlanishga ko'maklashuvchi tashkilotlar, Butun jahon bojxona tashkiloti va boshqalar. O'zbekiston Respublikasi bilan Xindiston mamlakati, Xitoy halk Respublikasi, Turkiya Respublikasi, Vengriya Respublikasi, SHimoliy Koreya Respublikasi, Malaziya Respublikasi, Pokiston Islom Respublikasi, Germaniya Respublikasi, Amerika Qo'shma SHtatlari, Avstraliya mamlakati, Eron Islom Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi va boshqa davlatlar bilan hukumatlararo savdo-iqtisodiy hamkorlik to'g'risida kelishuv imzolangan.

Savdo-iqtisodiy hamkorlik yangi ko'rinishi bu xar yilda bir marta o'tkaziladigan Amerika-O'zbekiston savdo palatasi hisoblanadi (AUSP). Bu savdo palatasining asosiy maqsadi savdo-iqtisodiy aloqalarini kengaytirish va O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga Amerika investitsiyalari okimini ko'paytirishdan iborat. Bu tashkilot o'z ichiga Amerikaning 63 ta chet el mamlakatlari tomonidan tan olgan yirik kompaniyalari va korporatsiyalarini birlashtiradi bular "Boing", "Uayt end Keyns", "Koka-kola", "Katerpillar", "Kargil", "Dir end Kompani", "Enron", "Enkson", "Teksako", "Texnalodjiz", "Nyument end Mayying", "Amerkan interneyshnl", "Grinn", "Meyr Brain end plett". Ana shunday konferentsiyalarning birida 1998 yil Nyu-York Shaxrida AQSH ning 150 dan ortiq kompaniya va korparatsiyalari ishtirok etdi.

Yuqorida olib borilayotgan barcha tadbirlar natijasida chet el mamlakatlari sarmoyalarining hajmi yildan yilga oshib bormokda.

CHet el mamlakatlari sarmoyalari asosida O'zbekiston Respublikasida bir qator yirik qo'shma korxonalar tashkil etilgan bular: "Zarafshon-Nyuman", "UzDEUavto", "UzDEUelektroniks", "UzBAT", "UzItalmator" va boshqalar. Shu bilan birgalikda O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan davrdan so'ng 100 dan ortiq chet el investorlarining sarmoyalari bilan 3600 dan ortiq ko'shma korxonalar tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasini integratsion saloxiyatini tashkiliy bo'linmasi sifatida tashqi savdoni ko'radigan bo'lsak, shunday xulosa chiqarish mumkinki O'zbekiston Respublikasining integratsion pozitsiyasi sezilarli darajada oshdi, bu O'zbekiston Respublikasining jahon integratsion muxiti bilan o'zaro aloqasi xar xil bosqichlarda-Global (xalqaro iqtisodiy va moliya tashkilotlarda), Transkontenental (transosiyo iqtisodiy hamkorlik tashkiloti), Subregional (Mustaqil davlailar iqtisodiy hamkorlik tashkiloti), Xududiy (Markaziy Osiyo Respublikalari iqtisodiy hamkorlik tashkiloti) mikro darajada (kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari darajasi) tashkil etilgan va bu rivojlantirilmokda.

Lekin milliy integratsion saloxiyatni barcha yuqorida ko'rsatilgan o'zaro aloqasini to'liq tadbiriq etish uchun uning anik mexanizmini ishlab chiqish kerak. Buning uchun iqtisodiy usullar, tashkiliy chegara va iinstitutlarni tushunish zarur.

O'zbekiston Respublikasini iqtisodiy saloxiyatidan samarali foydalanish va uni tadbiriq etishni ta'minlash va jahon xo'jalik sistemasiga xar

xil darajadagi integratsion aloqalarni va milliy integratsion jarayonini chuqurlashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasini jahon iqtisodiy bozoriga kirib borishida integratsion saloxiyatini ikkita strategiyasi mavjud.:

1. Jahon bozoriga kirishning avtonom strategiyasi.
2. Xududiy integratsion bloklar bazalariga kelishilgan holda qo'shilish.

Jahon bozoriga kirishning avtonom strategiyasi O'zbekiston Respublikasi uchun juda ogir masala bo'lib unda tovar ishlab chiqaruvchilar jahon bozoridagi kuchli raqobatga bardosh berishlariga to'g'ri keladi. Shuning uchun xam dastlabki 1-chi bosqichda jahon bozorida faqatgina xom-ashyo va malakali arzon ishchi kuchini taklif etish maqsadga muvofiq bo'lib hisoblanadi.

Keyinchalik o'zaro munosabatlarni kuchaytirish natijasida iqtisodiy o'sishning lokal nuqtasini shakllantirish kelib chiqadi. Bunda O'zbekiston Respublikasi tashkilotlari sohalar kompleksi va xududlar chet el mamlakatlari investitsiyalariga sezilarli qizikishlari ortadi.

Bu – mexnat sigimi yuqori bo'lgan ekologik xavfsiz tashkilotlar, ishlab chiqarishning xom -ashyo soxasi.

Lekin jahon amaliyoti shuni ko'rsatdiki xududiy integratsion bloklarga qo'shilish jahon bozoriga kirib borish uchun juda ham samarali hisoblanadi, masalan, Jahon integratsion birlashmasi, Evropa Ittifoqi, SHimoliy Amerika integratsion bloki, NAFTA, Osiyo-Tinch okeani mamlakatlari xududiy koalitsiyasi va boshqalar.

Shu bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasining tarixiy sotsial-iqtisodiy rivojlanishi jarayonida O'zbekiston uchun alohida hudud doirasida ma'lum integratsion kenglik shakllantirish uchun ob'ektiv sharoit yaratildi.

So'z avvalom bor Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari ustida bormokda.

SSSR mamlakatining tarqalib ketishi natijasida bir qator yangi sub'ektiv davlatlar paydo bo'ldi. Shular qatorida O'zbekiston Respublikasi xam. Sobiq Ittifoqdagi Respublikalar o'rtasidagi aloqa birdaniga uzilganligi sababli yagona iqtisodiy xudud saqlanib qolinmadi. Real xolatda sobiq Ittifoqdosh Respublikalar o'rtasidagi aloqalar chet el davlatlari singari tashqi savdo ko'rinishni oldi. YA'ni sobiq Ittifoqdagi respublikalar o'rtasidagi aloqalarni yo'qotilishi dastlabki davrlarda sotsial iqtisodiy aloqalarni qiyinlashishiga olib keldi, bulardan tashqari sobiq Ittifoqdosh respublikalarni

xavfsizligiga ham taxrid solindi. Natijada 1993-1994 yillarda mustaqil davlatlar hamdustligi MDX integratsion tuzilma tuzishga va ana shu tuzilma tarkibida yagona iqtisodiy xudud tuzish g'oyasi paydo bo'ldi. Va 1993 yil 24 sentyabrda yagona iqtisodiy hudud tashkil etish bo'yicha shartnoma imzolandi. Ushbu shartnoma tomonlarni xo'jalik sub'ektlari o'rtasida o'zaro teng huquqlilik va bozor printsiplari asosida va yagona iqtisodiy xududni tashkil etish va uni takomillashtirishni bosqichma - bosqich amalga oshirishga kelishilib olindi. Yagona iqtisodiy xudud to'g'risidagi shartnoma bir qator bosqichlarini nazarda to'tgan:

- ko'p tomonlama erkin savdo assotsiatsiyasini tuzish;
- yagona bojxona Ittifoqini tuzish;
- to'lov Ittifoqini tuzish;
- yagona mustaqil davlatlar hamdo'stligi umumiy bozorga o'tish.

O'zbekiston Respublikasi integratsion salohiyatini muhim strategik yo'nalishlaridan yana biri bo'lib bu Respublikamizni O'rta Osiyo Respublikalari bilan yaqin hamkorligi hisoblanadi. Shuning uchun xam O'rta Osiyo Respublikalari 1992 yil yanvar oyida birlashib mamlakatlararo iqtisodiy birlashma tuzdilar va uni nomini Markaziy Osiyo xududiy hamdo'stligi (TSARS) deb atadilar va hamdo'stlik tarkibida 5-ta markaziy Osiyo Respublikalari a'zo bo'ldilar. Bular-O'zbekiston Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Tojikiston Respublikasi va Turkmaniston Respublikalaridir.

Bu hamdo'stlikning asosiy maqsadi yagona ichki bozorni shakllantirish yo'li bilan xududiy iqtisodiy integratsiyaga erishish va bundan tashqari iqtisodiyotning oliy bosqichi sifatida transosiyo iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga Markaziy Osiyo xududiy hamdo'stlik a'zolarini integratsiyalash edi. Bu esa Markaziy Osiyo davlatlari hamkorlik tashkiloti a'zolari tomonidan oldindan rejalashtirilgan asosiy yo'nalish edi.

O'rta Osiyo xududida iqtisodiyot va ta'minotni boshqarish bir-xil tizimligi, yuqori ishlab-chiqarish darajasi bir xilligi, qishloq xo'jalik ekinlarini o'xshashligi, transport va energo ta'minot yagona integratsiyani ravnaqini belgilaydi.

Shular bilan bir qatorda ayrim faktorlar muhim o'rin tutadi, bular qatoriga quyidagilar kiradi:

-xududni o'z-o'zini barcha turdagi energetik, mineral va qishloq xo'jalik xom-ashyosi bilan ta'minlanish;

-sezilarli darajadagi yalpi eksport saloxiyati;
-kuchli yalpi ishlab chiqarish saloxiyati;
-mexnat resurslari va qiyosiy arzon ishchi kuchi;
-suv resurslaridan rotsional va hamkorlikda foydalanish imkoniyati;
-ekologik, iqtisodiy va siyosiy xavfsizlikni ta'minlashga erishishda maqsadlarni umumiyligi;

Adabiyotlar:

1. I.A.Karimov – O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T: O'zbekiston, 1999 y.
2. I.A.Karimov. Bunyodkorlik yo'lidan. O'zbekiston, Toshkent. 2006 y. 328 b.
3. Ishmuxammedov A.E, Sunnatov M.N, SHibarshava L.I Jahon iqtisodiyotiga integratsiya. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jmag'armasi. Toshkent 2004 yil. 76-b
4. Международные экономические отношения. Учебник, М: Проспект, 2004 г.
5. Таможенное дело. Учебник 2004.
6. Свихунов В.Г. Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности. Учеб. пособие. – М.: Экономист, 2004 й.